

*А.К. Писаревська,
аспірантка*

*Дніпропетровська державна
фінансова академія*

Розглянуто існуючу методика розрахунку прожиткового мінімуму в Україні та проведено аналіз його динаміки за останні роки. Приділено увагу вивченню структури споживчого кошика та виявлено основні недоліки при його формуванні. Вказано на необхідність змін у методиці визначення прожиткового мінімуму.

Ключові слова: *прожитковий мінімум, межа бідності, мінімальний споживчий кошик, індекс споживчих цін.*

Постановка проблеми. Базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум (далі – ПМ), що визначається на підставі формування набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів, набору послуг для чотирьох категорій громадян (для основних соціальних та демографічних груп населення), а саме: діти до 6 років; діти від 6 до 18 років; працездатні громадяни; громадяни, які втратили працездатність.

Станом на 01.02.2009 р. ПМ в Україні становить 626 грн., що суперечить економічній реальності, оскільки він не враховує характеристики якості життя, зростання тарифів, сезонні зміни в споживанні, ціни на ліки, а також диференціацію регіонів за рівнем життя.

Нині маємо ситуацію, коли статистика бідності збільшується з одночасним зниженням макропоказників, і як наслідок – погіршення рівня життя людей. Проблему потрібно шукати не тільки в грошовій інфляції, але й в інфляції соціальних інститутів держави, яка сприймає людей як споживачів «білків, жирів і вуглеводів», а не як споживачів суспільних благ і відносин. Наявна система розрахунку ПМ для населення є неадекватною і лише маскує бідність в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нагальні питання щодо визначення методики розрахунку ПМ як базового соціального стандарту розглядалися у вітчизняній економічній літературі такими вченими як С. Галаненко, В. Столяров, А. Колосок, Н. Савченко, Т. Кір'ян, М. Шаповал та ін., але залишаються недостатньо дослідженими проблеми методик розрахунків базових соціальних стандартів.

Метою статті є визначення авторської концепції формування ПМ, як ключового нормативу, що характеризує рівень життя населення та визначає більшість показників соціального блоку бюджету з урахуванням існуючих недоліків, а також аналіз суперечностей при розрахунках споживчого кошика та ПМ, висвітлення необхідності зміни методології розрахунків ПМ.

Виклад основного матеріалу.

Основою розрахунку ПМ для основних соціальних і демографічних груп населення є мінімальний споживчий кошик, головну частину якого складає набір продуктів харчування з розрахунку на одну особу на місяць. При формуванні мінімального набору продуктів харчування враховується хімічний склад та енергетична цінність продуктів харчування, а також норми фізіологічних потреб, що рекомендовані ВОЗ. Цей набір

розрахований на основі норм споживання продуктів харчування для різних категорій населення, розроблених науково-дослідним інститутом харчування МОЗ України на основі методичних розробок щодо фізіологічних потреб, здійснених Ленінградським інститутом гігієни праці ще в 1990 р.

Склад споживчого кошика України був затверджений у 1992 р. й відтоді суттєво не переглядався. Цілком очевидно, що методика створення споживчого кошика застаріла. Причина недостатнього рівня ПМ полягає у тому, що його розрахунки здійснювалися відповідно до Методики визначення ПМ на одну особу та для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, затвердженої Наказом Мінпраці, Мінекономіки та Держкомстату України (від 17.05.2000 р. №109/95/157) виходячи з наборів продуктів харчування, мінімальних наборів непродовольчих товарів та послуг, затверджених постановою Кабінету Міністрів № 656 від 14 квітня 2000 р.

Згідно з Законом України «Про прожитковий мінімум» № 966-XIV від 15.07.1999 р. набори продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг для основних соціальних і демографічних груп населення мають переглядатися не рідше одного разу на п'ять років [2]. У липні 2006 р. Кабінет Міністрів відклав затвердження нового набору продуктів, товарів і послуг для споживчого кошика до встановлення методики визначення вартості такого кошика. Таким чином, набір продуктів харчування, набір непродовольчих товарів та набір послуг, що складає теперішній споживчий кошик, можна вважати нелегітимним.

Перегляд споживчого набору товарів (послуг), що представлені для розрахунку індексу споживчих цін, відбувались у 2005 та 2007 рр., причому тільки внаслідок останнього перегляду товарів та послуг у споживчому кошику з'явилися послуги мобільного зв'язку, кабельного телебачення, Інтернету і т.д.

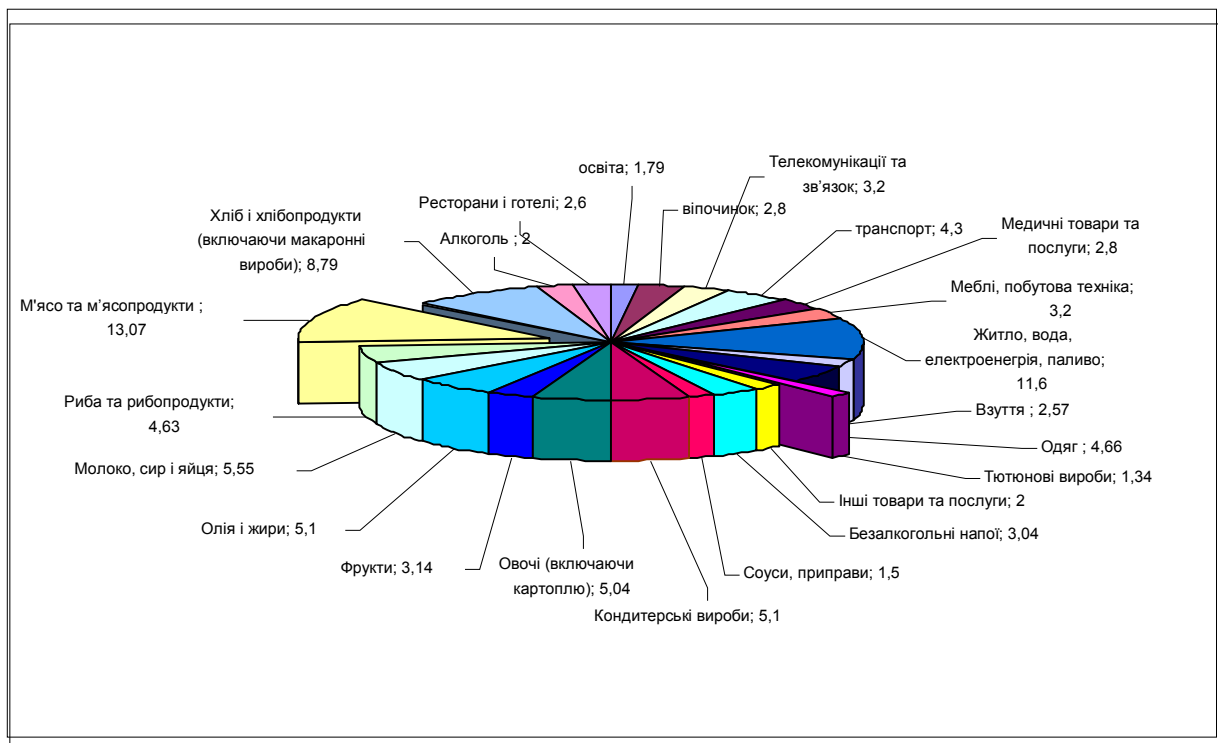

Рис. 1. Структура споживчого кошика в Україні у 2008 р., % (за даними Держкомстату)

На рис. 1 зображена детальна структура споживчого кошика в Україні у 2008 р. Найбільшу питому вагу у споживчому кошику займають м'ясо та м'ясопродукти – 13,07%, а найменшу – тютюнові вироби – 1,34%. Дана структура споживання не є дос-

коналою, тому що не встигає за змінами уявлень у громадській свідомості про мінімально необхідні стандарти витрат на життя, що, у свою чергу, викликає недовіру до офіційних показників цінової динаміки.

Динаміка прожиткового мінімуму в Україні у 2000- 2009 рр. (грн.)
(за даними Держкомстату)

Роки	Діти віком до 6 років	Діти віком від 6 до 18 років	Працездатні особи	Особи, які втратили працездатність	Загальний показник
2000	240,71	297,29	287,63	216,56	270,10
2001	276,48	345,66	331,05	248,77	311,30
2002, 2003	307	384	365	268	342
2004	324,49	404,79	386,73	284,69	362,23
2005	376	468	453	332	423
з 01.01.2006	400	514	483	350	453
з 01.04.2006	410	527	496	359	465
з 01.10.2006	418	536	505	366	472
з 01.01.2007	434	558	525	380	492
з 01.04.2007	463	595	561	406	525
з 01.10.2007	470	604	568	411	532
з 01.01.2008	526	663	633	470	592
з 01.04.2008	538	678	647	481	605
з 01.07.2008	540	680	649	482	607
з 01.10.2008	557	701	669	498	626
з 01.02.2009	557	701	669	498	626

Розглянувши табл. 1, можна зазначити, що рівень ПМ постійно зростає. Так у 2000 р. ПМ для працездатних осіб становив 287,63 грн., а на кінець 2008 – початок 2009 рр. він складає вже 669 грн., тобто відбулось його збільшення на 381,37 грн. або на 132,6%, що, хоч і є явищем позитивним, проте все ж не

може характеризувати задоволення потреб населення у достатньому обсязі. Виключенням є лише 2002 та 2003 рр., протягом яких ПМ лишався на постійному рівні. Розглянемо більш детально структуру ПМ в Україні на кінець 2008 р. [12].

Таблиця 2

Структура прожиткового мінімуму на одну особу на місяць станом на 01.02. 2009 р.
(за даними Держкомстату)

Необхідні товари/ послуги	Для дітей віком до 6 років		Для дітей віком від 6 до 18 років		Для працездатних осіб		Для осіб, які втратили працездатність	
	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%
Вартість продуктів харчування	333,6	59,9	451,4	64,4	351,9	52,6	215,8	52,9
Вартість непродовольчих товарів	113,1	20,3	117,1	16,7	127,1	19,0	86,5	21,2
Вартість набору послуг	109,7	19,7	133,2	19,0	170,6	25,5	105,7	25,9
Сума страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування	-	-	-	-	19,4	2,9	-	-
Розмір прожиткового мінімуму	557	100	701	100	669	100	408	100

За даними табл. 2, у структурі ПМ в Україні вартість продуктів харчування для працездатних осіб становить 351,9 грн., або 52,6% від загальної суми непродуктових товарів - 127,1 грн., або 19%, на набір послуг припадає 170,6 грн., або 25,5%, а решта, тобто 19,4 грн., або 2,9%, - внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Величина ПМ, на жаль, не враховує низку життєво необхідних витрат: на будівництво чи купівлю житла або одержання його у найм, на освіту, оздоровлення, утримання дітей у дошкільних навчальних закладах, платні медичні послуги тощо. Залучення цих витрат у ПМ відповідало б принципам його формування, закріпленим у Законі України «Про прожитковий мінімум», а також міжнародним стандартам, визначеним Конвенцією МОП № 117 про основні цілі та норми соціальної політики. На нашу думку, якби споживчий кошик було наповнено реальним змістом, видаткову частину бюджету необхідно було б збільшити принаймні утричі.

Також варто відмітити, що при розрахунках загального показника по Україні не враховуються регіональні відмінності цін на продовольчі та непродовольчі товари. Так, наприкінці 2007 р., різниця вартості кошика критичного споживання в різних містах України коливалася, тому відповідно були й фактично різними розміри ПМ.

Норми, що закладені до ПМ громадян України, суттєво нижчі за фізіологічні, а набір непродуктових товарів не забезпечує багатьох потреб сучасної людини. Існує су-

вора відповідність набору та обсягу товарів мінімального споживчого кошика медичним стандартам. Тому нами висловлюються сумніви щодо адекватності набору товарів мінімального споживчого кошика. У структурі цього показника для працездатних осіб також не закладено прибутковий податок для фізичних осіб, а він, як відомо, є доволі відчутним для заробітної плати людини. Загострилась проблема включення до складу ПМ мінімальних витрат на послуги охорони здоров'я, освіти, транспорту, зв'язку, плата за які постійно зростає. Особливу значущість набувають зміни у складі споживчого кошика у зв'язку зі змінами у сфері ЖКГ.

Відтак, на сьогодні фактично існують два кошики: на основі офіційного ведуться офіційні розрахунки, відбуваються перерахунки соціальних виплат, інший – відображає реальний споживчий мінімум (за розрахунками експертів, реальна вартість українського споживчого кошика на кінець 2008 р. складала близько 1249 грн.).

Необхідність зміни методики обрахунку споживчого кошика та ПМ обумовлює також нерівномірність зростання індексів споживчих цін на продовольчі, непродовольчі товари та послуги. Наприклад, 2006 р. найбільшими темпами відбувалося зростання послуг ЖКГ, у 2007 р. «лідерство» в інфляційній сфері належало харчовим продуктам (табл. 3), що не могло не позначитися на структурі споживчих витрат (насамперед малозабезпечених прошарків населення) та на добробуті.

Індекси споживчих цін в Україні у 2000-2008 рр. (%)
(за даними Держкомстату)

Роки	ІСЦ	Продукти харчування та безалкогольні напої	Алкогольні напої, тютюнові вироби	Одяг і взуття	Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	Охорона здоров'я	Транспорт	Зв'язок	Відпочинок і культура	Освіта	Ресторани та готелі	Різні товари та послуги
2002	100,8	99,9	101,1	101,0	102,3	100,6	103,6	101,7	104,4	102,2	107,2	109,2	101,8
2003	105,2	106,3	102,2	100,6	104,3	101,6	103,9	103,7	104,8	102,1	106,6	108,4	102,8
2004	109,0	111,4	104,7	101,0	107,1	103,0	105,3	110,9	100,0	102,8	108,1	109,2	105,6
2005	113,5	116,2	106,5	101,9	109,0	104,7	109,7	120,0	100,7	103,9	113,1	117,5	106,2
2006	109,1	105,3	106,2	102,3	134,1	102,0	106,3	114,3	108,5	103,1	117,0	116,4	106,0
2007	112,8	109,7	107,8	102,0	142,5	102,3	110,2	109,5	110,4	104,4	115,5	112,7	108,1
2008	125,2	135,7	114,9	102,8	114,2	107,6	119,0	124,5	100,4	108,4	122,1	128,4	122,8

Неадекватність ПМ породжує дезорієнтацію в соціальній політиці загалом і в політиці забезпечення доходів населення зокрема. За Конституцією, в Україні доходи громадян повинні бути не нижчими за ПМ, що є стандартом та державною гарантією мінімальних потреб людини [1]. Проте середній показник шкали доходів населення за деякими видами економічної діяльності менший за вартість споживчого кошика, і його забезпечення не гарантує забезпечення конституційних прав. Досить показове становище з мінімальною заробітною платою, яка згідно із законодавством повинна визначатися на рівні ПМ (а відповідно до вимог Європейської соціальної хартії має складати більше 2,5 розміру ПМ), у той час, як реально становить лише 79,2% від ПМ

для працездатних осіб.

Відповідно, втрачається й логічний зв'язок між поняттями «прожитковий мінімум» та «межа бідності». Остання визначається як 75% середнього показника шкали доходів населення, який, у свою чергу, нижчий за ПМ, що визначає мінімальні життєві потреби.

Висновки. Постає питання зміни методики розрахунку споживчого кошика та ПМ. Прийняття 12 лютого 2008 р. Верховною Радою України поправки до ст. 5 Закону України «Про прожитковий мінімум» сприятиме забезпеченню прозорості розрахунків цього показника. Водночас така прозорість посилить потребу подальшого вдосконалення методики визначення ПМ у зв'язку зі зміною соціально-економічних

умов у країні та необхідністю переходу до міжнародних соціальних стандартів. Для виконання цього завдання необхідно:

1) змінити методику визначення розміру ПМ задля забезпечення максимальної відповідності цього стандарту реальній вартості споживчого кошика та послуг, зокрема:

- переглянути структуру нормативів для обрахунку ПМ для усіх категорій населення з урахуванням сьогоdnішніх умов їх проживання;

- змінити відповідно до фактичних витрат населення співвідношення продовольчих та непродовольчих товарів, а також послуг відповідно до реальних показників витрат та з урахуванням потреб нормального відтворення людини;

- переглянути набір товарів та послуг у бік їх відповідності реальним сучасним умовам, життєвим потребам людини та медичним стандартам;

- при проведенні чергового перегляду наборів продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг враховувати (за даними Держкомстату України) динаміку зміни середнього розміру сім'ї за відповідний період;

- розробити методику врахування регіональних відмінностей при формуванні ПМ;

2) передбачити в ЗУ «Про прожитковий мінімум» одночасне затвердження на-

борів продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та Методики визначення ПМ, причому спочатку затверджувати набори продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, а вже потім вносити відповідні зміни до Методики визначення їх вартісних величин;

3) переглянути терміни прийняття постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп», після чого внести відповідні зміни до діючої Методики визначення ПМ;

4) розглянути доцільність розробки Закону України «Про споживчий кошик» з метою забезпечення соціально-економічного обґрунтування визначення ПМ на одну особу та для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення;

5) відповідно до змін Закону «Про прожитковий мінімум» від 12.02.2008 р. щодо оприлюднення розрахунків фактичного розміру ПМ та відповідно до Закону України «Про інформацію», забезпечити інформаційну прозорість моніторингу фактичного розміру ПМ шляхом широкого оприлюднення щомісячних результатів розрахунків такого розміру та забезпечення можливості його коригування.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бевз В., Павленко Ю. Минимум материальной обеспеченности населения Украинской ССР на рубеже 90-х годов // Экономика Советской Украины. – 1990. - № 9. - С. 3-12.
2. Галаненко С. Трансформація системи соціальних допомог. – Орієнтир на європейські стандарти // Економічний вісник Донбасу. – 2008. - №4. – С.142-144.
3. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» № 2017-III від 05.10.2000 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2017-14>.
4. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» № 2812-III від 21.11.1992 р.

- [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2811-12>.
5. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» № 3365-IV від 18.01.2006 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1768-14>.
 6. Закон України «Про прожитковий мінімум» № 966-XIV від 15.07. 1999 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=966-14>.
 7. Закон України № 431 від 12 лютого 2008 р. Про поправки до ст. 5 Закону України «Про прожитковий мінімум» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.gdo.kiev.ua/files/db.php?st=431&god=2008>.
 8. *Кір'ян Т., Шаповал. М.* Прожитковий мінімум – соціальний стандарт рівня життя // Соціальний захист. – 2001. - № 10. – С. 57-60.
 9. *Колосок А.М.* Соціальне страхування в контексті становлення соціального діалогу // Актуальні проблеми економіки. – 2008. - № 3. – С. 129-135.
 10. Конституція України [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/law/96_const.html.
 11. *Савченко Н.* Теоретичні засади формування та розвитку системи соціального захисту населення // Вісник КНТЕУ. – 2008. - № 4. – С. 15-24.
 12. Соціальна політика: цифри і факти // Соціальний захист. – 2008. - № 10. – С.3-5.
 13. *Столяров В.* Економічний механізм соціального страхування / В. Столяров, Л. Васечко // Фінанси України. – 2007. - № 2. – С. 31-43.
 14. Ціни та тарифи [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html#ct.